

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова приймальної комісії УНУ

Олена ЯРОШИНСЬКА

28. 05. 2026

ПРОГРАМА

**фахового іспиту для здобуття ступеня магістра на основі НРК6, НРК7
(у тому числі іноземних громадян та осіб без громадянства)
з педагогіки та психології**

Голова фахової атестаційної комісії

(підпис)

Наталія САВЧЕНКО

Укладачі: к.п.н., доцент Наталія САВЧЕНКО; к.п.н., доцент Світлана ПРИЩЕПА; к.п.н., доцент Мирослава ТКАЧУК, к.п.н., доцент Валентина БОЙЧЕНКО; к.псих.н., доцент Ірина ВАХОЦЬКА, к.псих.н., доцент Лариса ДАНИЛЕВИЧ, к.псих.н., доцент Оксана ДУДНИК, доктор філософії, ст. викладач Олена АНДРУСИК

Схвалено науково-методичною комісією факультету соціально-психологічної освіти та фізичної культури (протокол №1 від 08 травня 2026 року).

Схвалено вченою радою факультету соціально-психологічної освіти та фізичної культури (протокол №2 від 14 травня 2026 року).

ВСТУП

Відповідно до Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2026 році та Правил прийому на навчання для здобуття вищої освіти в Уманському національному університеті в 2026 році спеціальними умовами участі у конкурсному відборі під час вступу для здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти на основі НРК6 або НРК7 є зарахування за результатами фахового іспиту замість ЄФВВ.

Тестові завдання фахового іспиту укладаються відповідно до Програми предметного тесту з педагогіки та психології єдиного фахового вступного випробування для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 11 лютого 2022 року № 154.

Метою програми фахового іспиту є комплексна оцінка знань та вмінь вступників. Завдання програми фахового іспиту є визначення рівня володіння професійними компетенціями у сфері педагогіки та психології.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ПРОГРАМИ, ДИСЦИПЛІНИ, ЇХ ТЕМИ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ФАХОВИЙ ІСПИТ

РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

1.1 Педагогіка та психологія у структурі сучасних наук

1.1.1 Педагогіка в системі наук про людину. Об'єкт, предмет, функції та завдання педагогіки

1.1.2 Об'єкт, предмет психології. Психіка як об'єкт психології. Психічні явища як предмет психології

1.1.3 Основні категорії педагогіки: освіта, навчання, виховання, формування, розвиток, самоосвіта, самовиховання, саморозвиток.

1.1.4 Основні категорії психології: психіка, свідомість, особистість, діяльність, спілкування, образ.

1.1.5 Структура та основні галузі педагогіки.

1.1.6 Структура та основні галузі психології. Фундаментальна та прикладна психологія.

1.2 Загальні закономірності розвитку і соціалізації особистості

1.2.1 Процес розвитку особистості. Біологічні (вродженість, спадковість) та соціальні (соціалізація, середовище, діяльність та виховання) чинники та закони психічного розвитку особистості.

1.2.2 Співвідношення понять «людина», «особа», «індивід», «особистість» та «індивідуальність».

1.2.3 Характеристика особистості учня як суб'єкта освітнього процесу.

1.2.4 Вікова періодизація психічного розвитку особистості (за Е. Еріксоном). Вікові та індивідуально-типологічні особливості розвитку особистості та їх урахування в освітньому процесі.

1.2.5 Мотиви та мотивація особистості. Потреби, інтереси, переконання, ідеали. Спрямованість особистості. Мотивація навчальної діяльності.

1.2.6 Гра, навчання, праця як види діяльності. Діяльність учня в освітньому процесі та її види. Сутність та характеристика навчальної діяльності школяра.

1.2.7 Закономірності психічного розвитку та принципи навчання і виховання як основні механізми соціалізації та розвитку особистості учня.

1.2.8 Соціалізація особистості: сутність, етапи (первинна, вторинна), механізми (адаптація, інтеграція). Суб'єкти (сім'я, формальні та неформальні групи однолітків) і агенти (освіта, традиційні ЗМІ: та нові медіа: Інтернет, соціальні мережі) соціалізації. Поняття ресоціалізації.

1.2.9 Цінності та ціннісні орієнтації особистості. Життєві перспективи. Цілі життя. Самоактуалізація та самореалізація особистості: сутність та риси.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ І ТЕОРІЯ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

2.1 Педагогічна та психологічна думка XVII – початок XX ст.

2.1.1 Педагогічна теорія Я.-А. Коменського.

2.1.2 Проблеми розвитку особистості у педагогічній спадщині Г. Сковороди.

2.1.3 Кордоцентризм у психолого-педагогічних поглядах П. Юркевича.

2.1.4 «Вільне виховання» в педагогічній системі М. Монтесорі.

2.1.5 М. Грушевський про українську мову й українську школу.

2.1.6 Антропоцентризм як провідна ідея творчості К. Ушинського.

2.1.7 О. Лазурський: вчення про нахили та обдарованість особистості.

2.1.8 Психологія як наука про безпосередній досвід: В. Вундт

2.1.9 Г. Еббінгауз: закони пам'яті. Крива забування Г. Еббінгауза.

2.1.10 Полікультурність – головний принцип педагогічної позиції М. Драгоманова.

2.2 Педагогічна та психологічна думка XX – початку XXI ст.

2.2.1 Психоаналітична теорія З. Фрейда. Структура особистості: Воно (Id), Я (Ego) і Над-Я (Super Ego). Етапи психосексуального розвитку особистості. Механізми психологічного захисту особистості.

2.2.2 Індивідуальна психологія А. Адлера. Комплекс меншовартості.

2.2.3 Аналітична психологія К.-Г. Юнга. Структура особистості. Архетипи колективного несвідомого.

2.2.4 Неофрейдизм (Е. Фромм, Е. Еріксон). Класичний біхевіоризм (Дж. Уотсон, І. Павлов, Б. Скіннер) та необіхевіоризм (А. Бандура). Гуманістична психологія (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, І. Ялом). Генетична психологія Ж. Піаже.

2.2.5. Ідеї педагогічної психології у працях С. Балея.

2.2.6 Г. Костюк про навчально-виховний процес та психічний розвиток учнів.

2.2.7 Гуманістична педагогіка В. Сухомлинського.

2.2.8 С. Френе: школа успіху і радості.

2.2.9 Вальдорфська школа: ідея цілісного виховання (Р. Штайнер).

2.2.10 Концепція соціально-особистісного виховання А. Макаренка.

- 2.2.11 Теорія вчинку В. Роменця.
- 2.2.12 Виховний ідеал Г. Ващенко.
- 2.2.13 Система української освіти: принципи, види, рівні освіти, типи закладів освіти (згідно із Законом України «Про освіту» (чинна редакція)).

3 РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ У ПЕДАГОГІЦІ ТА ПСИХОЛОГІЇ

3.1 Планування та забезпечення якості дослідження.

3.1.1 Наукові дослідження в педагогіці та психології: різновиди, проблема, мета, завдання, об'єкт, предмет.

3.1.2 Програма дослідження: структура, вимоги до її складання та етапи дослідження. Гіпотези дослідження: теоретичні, емпіричні, статистичні.

3.1.3 Вибірковий метод: генеральна сукупність, вибірка, основні вимоги до формування вибірки, методи формування.

3.1.4 Якість інформації: репрезентативність, валідність, надійність.

3.2 Методи збирання інформації

3.2.1 Спостереження: види, переваги і недоліки, роль спостерігача.

3.2.2 Експеримент: види (констатувальний, формувальний, природний, лабораторний) та основні етапи проведення.

3.2.3 Поняття «тестування». Види тестів: проєктивні тести, тести дослідження особистості, тести пізнавального розвитку, тести досягнень, педагогічне тестування.

3.2.4 Методи опитування. Анкетування (поштові, пресові, он-лайн, експертні, індивідуальні, групові). Анкета: види питань, методичні вимоги до композиції анкети та до формулювання питань. Інтерв'ювання.

3.2.5 Експертні опитування (метод експертної оцінки): пошук, відбір та підготовка експертів. Види і процедури експертного опитування.

3.2.6 Соціометрія: процедура застосування та інструментарію (анкета, шкали).

3.2.7 Аналіз продуктів діяльності. Аналіз документів. Контент-аналіз.

3.3 Методи аналізу емпіричних даних

3.3.1 Вимірювання: визначення, види, рівні.

3.3.2 Описова статистика. Кількісний та якісний аналіз даних.

3.3.3 Аналіз кореляційного зв'язку між двома змінними. Коефіцієнти кореляції.

4 РОЗДІЛ 4. ПРИКЛАДНІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТИ, НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

4.1 Освіта і навчання особистості

4.1.1 Дидактика як теорія освіти і навчання: її сутність, основні категорії. Парадигми освіти і навчання (гуманістична, особистісно-орієнтована, компетентнісна, рефлексивна).

4.1.2 Процес навчання: сутність і зміст, двосторонній характер, функції (освітня, виховна, розвивальна), структурні елементи навчання (мета, завдання, зміст, методи, засоби, форми організації навчання, його результати). Навчання, учіння, наuczіння.

4.1.3 Поняття про базові принципи навчання та їх характеристика.

4.1.4 Зміст освіти в сучасній школі: сутність та основні поняття. Знання, уміння, навички, компетентності.

4.1.5 Структура навчально-пізнавальної діяльності учнів (сприймання – осмислення – розуміння узагальнення – закріплення). Пізнавальний інтерес, умови його розвитку у навчанні. Етапи та рівні засвоєння знань.

4.1.6 Методи навчання. їх характеристика та класифікації за: джерелом інформації (словесні, наочні, практичні); характером пізнавальної діяльності (пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, пошукові);

логікою пізнання (індуктивні, дедуктивні, традуктивні). Загальні вимоги до вибору методів навчання.

4.1.7 Засоби навчання: їх ознаки, функції та характеристика. Технічні засоби навчання (візуальні, аудіальні, аудіовізуальні, мультимедійні, інформаційно- комунікаційні).

4.1.8 Види навчання (пояснювально-ілюстративне, проблемне, програмоване, індивідуальне, інтегроване, диференційоване, ігрове, дистанційне). Компетентнісний підхід у навчанні.

4.1.9 Форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів: фронтальна, групова, кооперативна, колективна, парна, індивідуальна.

4.1.10 Урок як форма організації навчання. Типи і структура уроків за дидактичною метою. Вимоги до підготовки вчителя до уроку.

4.1.11 Активні (соціально-психологічні) форми організації освітнього процесу, їх різновиди: тренінг, диспут, ділова гра, круглий стіл, олімпіада, конкурс, виставка учнівської творчості.

4.1.12 Позаурочні форми навчання: факультативні заняття, просемінари, практикуми, секції, навчальні екскурсії, предметні гуртки, додаткові групові, індивідуальні заняття, домашня навчальна робота учня.

4.1.13 Поняття про контроль навчання, його функції. Види, форми і методи контролю. Рівні навчальних досягнень учнів та їх характеристика. Критерії і норми оцінювання успішності учнів. Поточне, тематичне та підсумкове оцінювання.

4.1.14 Поняття і види педагогічних технологій (розвивальні, проєктні, проблемні, ігрові, інтерактивні).

4.1.15 Педагогіка партнерства: педагогічно доцільна (суб'єкт-суб'єктна) взаємодія, концептуальні основи та принципи. Рівні та форми організації партнерської взаємодії.

4.2 Виховання особистості

4.2.1 Сутність і структура процесу виховання, його мета і завдання. Поняття виховного впливу та взаємовпливу.

4.2.2 Принципи процесу виховання. Характеристика основних принципів виховання.

4.2.3 Зміст процесу виховання. Системний підхід у структуруванні змісту національного виховання. Основні напрями національного виховання (моральне, громадянсько-патріотичне, розумове, естетичне, фізичне, валеологічне, трудове, екологічне, статево-гендерне, правове, економічне).

4.2.4 Самовиховання: сутність, методи і прийоми. Педагогічне керівництво самовихованням учнів. Концепція особистісно-орієнтованого виховання.

4.2.5 Методи виховання. Групи методів: формування свідомості особистості; організації діяльності і формування досвіду суспільної поведінки; стимулювання поведінки і діяльності; контролю, самоконтролю та самооцінки у вихованні.

4.2.6 Форми організації процесу виховання: позаурочна, позакласна та позашкільна виховна робота. Масові, групові та індивідуальні форми виховної роботи. Колективні творчі справи.

4.2.7 Виховна взаємодія «вчитель-учень». Партнерство школи і сім'ї у вихованні учнів. Сім'я як соціально-педагогічне середовище. Форми і методи роботи школи з батьками учнів.

4.2.8 Учніське самоврядування, його види. Органи учнівського самоврядування. Демократичне управління і лідерство в учнівському самоврядуванні. Формальні та неформальні групи учнів.

4.3 Особистість у життєвому та професійному просторі

4.3.1 Соціально-психологічна структура особистості. Соціальні статуси: поняття та види (офіційний і неофіційний, приписаний і здобутий). Соціальні ролі: поняття та види (активні й пасивні, явні й латентні). Соціальна позиція особистості.

4.3.2 Стать і гендер. Маскулінність. Фемінінність. Андрогінність. Тендерна ідентичність. Кризи тендерної ідентичності. Тендерні стереотипи: поняття та види (традиційні та егалітарні). Тендерна рівність і дискримінація. Сексизм. Фемінізм.

4.3.3 Професійна діяльність: поняття та етапи професіоналізації (професійне самовизначення, професійне навчання, професійна адаптація, професійне становлення, професійна реалізація, завершення професійної діяльності). Вчитель як суб'єкт професійної діяльності.

4.3.4 Особистість вчителя та його педагогічна майстерність. Мотивація та стимулювання професійної діяльності (за ієрархією потреб А. Маслоу). Професійне (емоційне) вигорання педагога.

4.3.5 Спілкування в педагогічній діяльності. Складові спілкування (комунікативна, перцептивна, інтерактивна). Бар'єри педагогічного спілкування.

4.3.6 Конфлікт і конфліктна ситуація. Види конфліктів (внутрішньо-особистісний, міжособистісний, внутрішньо-груповий, міжгруповий). Конфлікти в освітньому середовищі. Стили поведінки в конфлікті (суперництво, уникнення, компроміс, співпраця, пристосування).

4.3.7 Профілактика (психологічна просвіта, недопущення

дискримінації, матеріальне та моральне заохочення, дотримання корпоративної культури) та розв'язання (досягнення компромісу чи співпраці) педагогічних конфліктів. Медіація як форма врегулювання конфлікту.

4.3.8 Девіантна поведінка особистості. Поняття та види (позитивна і негативна) девіацій. Суїцидальна та залежна поведінка. Булінг. Мобінг. Ейджизм. Рівні девіантної поведінки. Соціальні та психологічні чинники девіантної поведінки. Профілактика девіантної поведінки: просвіта, соціальна реклама, корекційні програми, створення ситуації успіху.

4.3.9 Управління в системі освіти. Управлінська діяльність. Лідерство, керівництво, супровід. Типологія лідерства. Стили керівництва (авторитарний, демократичний, ліберальний). Корпоративна (організаційна) культура.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ, СТРУКТУРА ОЦІНКИ І ПОРЯДОК ОЦІНЮВАННЯ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ ВСТУПНИКІВ

Проведення вступного фахового іспиту здійснюється шляхом тестування за допомогою системи дистанційної освіти. Загальна кількість тестових завдань – 300. Для проходження тестування методом випадкової вибірки система генерує 140 завдань, які і є безпосередньо випробувальним тестом.

Кожне завдання містить чотири варіанти відповідей, серед яких лише одна правильна. Оцінювання відповідей здійснюється алгоритмом програми Moodle згідно структури оцінки. Результати фахового вступного випробування оцінюються за шкалою від 100 до 200 балів.

Особи, які набрали менше, ніж 100 балів, позбавляються права участі в наступному вступному випробуванні та в конкурсі.

Структура оцінки

Тестовий бал	Бал за шкалою 100–200
35	100
36	101
37	102
38	103
39	104
40	105
41	106
42	107
43	108
44	109
45	110
46	111
47	112
48	113,5

Тестовий бал	Бал за шкалою 100–200
71	148
72	149
73	150
74	151
75	152
76	153
77	154
78	155
79	156
80	157
81	158
82	159
83	160
84	161

Тестовий бал	Бал за шкалою 100–200
107	183,5
108	184
109	184,5
110	185
111	185,5
112	186
113	186,5
114	187
115	187,5
116	188
117	188,5
118	189
119	189,5
120	190

49	115
50	116,5
51	118
52	119,5
53	121
54	122,5
55	124
56	125,5
57	127
58	128,5
59	130
60	131,5
61	133
62	134,5
63	136
64	137,5
65	139
66	140,5
67	142
68	143,5
69	145
70	146,5

85	162
86	163
87	164
88	165
89	166
90	167
91	168
92	169
93	170
94	171
95	172
96	173
97	174
98	175
99	176
100	177
101	178
102	179
103	180
104	181
105	182
106	183

121	190,5
122	191
123	191,5
124	192
125	192,5
126	193
127	193,5
128	194
129	194,5
130	195
131	195,5
132	196
133	196,5
134	197
135	197,5
136	198
137	198,5
138	199
139	199,5
140	200

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: підруч. Київ: Либідь, 2006. 420 с.
2. Бондар В. І. Дидактика. Київ: Либідь, 2005. 321 с.
3. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. 2-ге вид., перероб., доп. Київ: Академвидав, 2007. 509 с.
4. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О. Загальна психологія: практикум. К.: Каравела, 2019. 279 с.
5. Гриньова М., Коберник О., Малаканова Л., Сорокіна Г. Основи сучасного виховання Текст : навчальний посібник. ПНПУ імені В. Короленка. Полтава: ПП «Астроя», 2015. 345 с.
6. Дидактика: теорія і практика. Навчально-методичний посібник для студентів гуманітарних факультетів / О. С. Березюк, О. М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 212 с.
7. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 388 с.
8. Дуткевич Т. В. Теорія і практика розвивально-корекційної роботи психолога: навч. посіб. МОН України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка. Київ : КНТ, 2023. 264 с.
9. Жуков С. М. Історія психології. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 230 с.
10. Зайченко І. В. Історія педагогіки. У двох книгах: Книга І: Історія зарубіжної педагогіки. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних

закладів. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 2010. 624 с.

11. Зайченко І. В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга II: Школа, освіта і педагогічна думка в Україні. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 1032 с.

12. Зайченко І. В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 3-є вид. Київ : «Освіта України», «КНТ», 2016. 608 с.

13. Історія педагогіки: у 2 ч. Ч. 1. Історія зарубіжної педагогіки і шкільництва: навч. посіб. для студ. закладів вищої пед. освіти / уклад.: Ткачук М. М., Ткачук Л. В. Вид. 2-ге, допов. та переробл. Умань: Візаві, 2020. 280 с.

14. Історія психології. Уклад. О. О. Авраменко. Умань: Візаві, 2020. 142 с.

15. Карнаух Л. П. Психолого-педагогічні засади гендерної соціалізації особистості: навч. посіб. Умань : Візаві, 2019. 199 с.

16. Карпенчук С. Теорія і методика виховання. Київ : Вища школа, 2005. 343 с.

17. Колесников О. В. Основи наукових досліджень / О. В. Колесников. Київ. Центр учбової літератури 2011. 143 с.

18. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень. Київ. Слово, 2009. 239 с.

19. Кузьмінський А. І. Педагогіка: підручник. Київ : Знання, 2007. 447 с.

20. Левківський М. В., Пащенко Д. І. Історія педагогіки: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 380 с.

21. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник. Харків, 2002. 174 с.

22. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т Історія української школи і педагогіки: навч. посіб / за ред. О. О. Любара. Київ: «Знання», КОО, 2006. 447 с.

23. Малафійк І. В. Дидактика новітньої школи: Навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 632с.

24. Мальська М., Паньків Н. Основи наукових досліджень : навчальний посібник. Львів : Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 226 с.

25. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. : навчальний посібник / Н. Є. Мойсеюк. 3-є видання, доповнене, 2001. 608 с.

26. Москалець В. П. Психологія особистості: підручник. МОН України, Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника. Київ : Ліра-К, 2023. 362 с.

27. Основи наукових досліджень: навч. посіб. для студ. ЗВО / МОН України, Уманський держ. пед. Ун- імені Павла Тичини уклад.: М.В. Кудла, В.О. Коблик. Умань. «Сочінський М.М.», 2021. 186 с.

28. Основи соціальної психології : підруч. для закл. вищої освіти. за ред. М. М. Слюсаревського. Київ : Талком, 2018. 579 с.

29. Палеха Ю. І. Основи науково-дослідної роботи. Київ. Ліра-К, 2017. 332 с.

30. Партико З. В. Основи наукових досліджень. Київ. Ліра-К, 2017. 231 с.

31. Педагогіка :навчальний посібник/ Галузьяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. 2-е вид., вип. і доп. Вінниця : «Книга-Вега», 2003. 235 с.
32. Педагогіка. Практичний курс: підручник за кредитно-модульною технологією навчання для бакалаврів / Т. Ф. Бельчева, С. С. Ізбаш, П. В. Бельчев Мелітополь: Видавництво Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, 2014. 304 с.
33. Пехота О. М. Основи педагогічних досліджень Київ. Знання, 2013. 287 с.
34. Поліщук В. М. Соціальна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення): навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2021. 217 с.
35. Романчиков В. І. Основи наукових досліджень. Київ. Центр учбової літератури, 2007. 254 с.
36. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості. Київ: Каравела, 2018. 371 с.
37. Туриніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.- метод. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 206 с.
38. Українська педагогіка в персоналіях: навч. посіб./ за ред. О. В. Сухомлинської. В 2-х т. Київ: Либідь, 2005. Т. 1. 624 с.
39. Українська педагогіка в персоналіях: навч. посіб. /заред. О. В. Сухомлинської. В 2-х т. Київ: Либідь, 2005. Т. 2. 552 с.
40. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. 3-тє вид., стереотип. Київ : Академвидав, 2009. 560 с.
41. Чайка В. М. Основи дидактики: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2011. 238 с.
42. Щербань П. М. Прикладна педагогіка. Київ 2002. 172 с.
43. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Либідь, 2003. 560 с.